

UDK: 314.83(497.5)»1941/1945«
341.48(497.1)»1941/1945«
Stručni članak
Primljeno: 14. II. 1995.

Nije pogrešno istrčavanje već razmatranje mogućnosti daljnjeg istraživanja žrtava drugog svjetskog rata

VLADIMIR ŽERJAVIĆ
Institut za suvremenu povijest, Zagreb

Autor odgovara na kritiku g. Sobolevskog iznesenu u posljednjem broju časopisa za suvremenu povijest u kojem iznosi dodatna objašnjenja za iznesena mišljenja u ranijem napisu. Smatra da nema razloga da se ne objavi napis »Zločini četničkog pokreta u Hrvatskoj u drugom svjetskom ratu« s napomenom da istraživanja još nisu zaključena. Autor, također, misli da bi se i druga istraživanja o stradalima u drugom svjetskom ratu, mogla i trebala objaviti, kao što je on sam to učinio još 1989., a ne čekati desetke godina dok se posljednji podatak prikupi, jer je upravo sada najvažnije da se iznese što više podataka kojim se pobija srpska propaganda o velikim ubojstvima Srba učinjenih sa strane Hrvata, čime se želi dokazati genocidnost hrvatskog naroda.

U povodu napisa Mihaela Sobolevskog pod naslovom: »Pogrešno istrčavanje Vladimira Žerjavića« (ČSP 2/1994) kao odgovor na moju kritiku njegova članka o projektu prebrojavanja žrtava II. svjetskog rata, želim reći sljedeće:

Kao prvo, niti u mojoj recenziji, niti u mom napisu »Osvrt na napis M. S.-a« nisam omalovažao dosadašnji rad njega osobno niti ijednog drugog suradnika Instituta, pa ne mogu shvatiti, niti smatram da je primjerena reakcija M. S.-a na ono što sam napisao u mom »Osvrtu«.

U mom »Osvrtu« napisao sam sljedeće: »Povod za ovaj osvrt je: 'kako valorizirati dosad prikupljene podatke popisnih rezultata, pa i onih iz 1964. i kako doći do podataka koji još nedostaju, da se dobije broj ukupnih žrtava odnosno gubitaka života u drugom svjetskom ratu, a za Hrvatsku i one nakon službenog završetka rata, koje su ubijene, poginule ili umrle djelovanjem raznih počinitelja ili zbog posljedica ratnih zbivanja' i dalje:

M. S. i mnogi drugi istraživači ratnih žrtava smatraju da jedino pojedinačni podaci /anketnim ili popisnim listom/ za pojedinu žrtvu sa svim potrebnim osobnim identifikacijama o vremenu, mjestu gdje je smrt nastupila, kao i učinitelju djela, mogu biti jedini prihvatljivi dokumenti, da bi se na osnovi njih dobio stvaran broj žrtava. A M. S. smatra 'da nema razloga da rezultati popisa

iz 1964. ne posluže kao razumna osnova za brojčano utvrđivanje žrtava rata¹. Međutim, po mome mišljenju ti i takovi podaci ne mogu dovesti do podataka o ukupnim žrtvama, niti se mogu smatrati kao najpouzdaniji dokument o žrtvama rata«.

U daljnjem mom izlaganju pod »II. Općenito o kvaliteti i pouzdanosti popisa žrtava« iznio sam moja iskustva i naveo primjere zbog čega dolazi do nesigurnosti i netočnosti podataka ukupnog broja napr. za jedno naselje ili područje, a pogotovo kod iskazivanja posebnih podataka: o borcima, žrtvama, mjestu gdje je izgubio život, nacionalnosti itd. To najbolje potvrđuju podaci iskazani za pojedine općine ili područja, za koje su vršena dva, tri ili čak četiri popisa, koji se razlikuju. /Vidi »Opsesije i Megalomanije« Prilog II.2.1. do Prilog II.8.1. na str. 260–268/. Onaj tko bi htio doći do saznanja koji je od ovih različitih podataka onaj pravi, morao bi vršiti provjeru, tj. vršiti novi popis, koji bi stopostotno sigurno bio sasvim drugi broj. Napr. ako popisni rezultat /podatak/ za jedno mjesto ili općinu uzet iz popisa 1946., popisa 1964. i onog učinjenog po Arhivu Karlovac, budu različiti, a bilo bi i pravo svjetsko čudo da oni budu u cijelosti jednaki, jer su činjeni u različito vrijeme, izvjestioc i popisivač različite osobe, itd. nastaje dilema koji od njih prihvatiti.

U tijeku mog istraživanja od 1986. do 1988. /prva knjiga objavljena u ožujku 1989./, mislim da je svakome jasno da se ja nisam mogao upuštati u ocjenu koji je broj ispravan, već sam se odlučio za onaj »najviši«, jer je veća mogućnost da neki popisom nisu obuhvaćeni. Osim toga, moja »moralna greška« prihvaćanja najvećeg broja, po mom mišljenju, može biti manja, nego da sam uzeo manji ili prosječni broj i tako neopravdano snizio broj žrtava.

Poseban problem nastaje ako se želi ostvariti namjeru, da se za svaku osobu koja je izgubila život, popune svi manjkajući osobni podaci. Po ANKETNOM LISTU Instituta predviđa se 28 raznih osobnih podataka, koji nisu istovjetni s onima iz popisa 1946., 1964. ili Arhiva Karlovac, a još manje iz drugih izvora, koji daju svega nekoliko podataka. Po mom osobnom mišljenju popunjavanje tih 28 podataka, pa i 10–15 najbitnijih za svaku popisanu osobu /kojoj se napr. zna ime, prezime, godina rođenja, mjesto udesa i uzrok smrti/ prava je utopija. Treba se imati u vidu da se podaci traže za umrlu osobu, od neke druge žive osobe, koja ne može danas, nakon 50 godina znati sve tražene podatke. Napr. »politička pripadnost uoči rata« i »u ratu« je stvar intimnog opredjeljenja, koju najveći broj ljudi ni danas ne daje u javnost, a pogotovo to nije bilo uputno ranije. Dalje, »pripadnost oružanim snagama« je složena». Napr., poznato je da je partizanska vojska postepeno rasla od 20–30–50 tisuća 1941. do 800 tisuća NOV-e 1945. Ako su četnici ili domobranci prešli u NOV-u 1944. ili 1945., kakva je njihova pripadnost, po punom, srednjem stažu ili zadnjoj pripadnosti, a sva ta ocjena ovisi o većem ili djelomičnom poznavanju određenog živog čovjeka od kojeg se eventualno može dobiti podatke, ili pak o osobi koja će te podatke unijeti u popis. A takovih prelazaka od listopada 1944. kada je oslobođen Beograd, do kraja rata, nije bilo na tisuće, već na desetke tisuća ljudi!

Što hoću time reći, je to, da individualna identifikacija jedne osobe koja je izgubila život, nije egzaktna metoda – kao napr. matematika do čijeg broja svatko jednako dolazi – već je zavisna od procjene i ocjene izvjestitelja na terenu odnosno od popisivača.

Možda će M. S. i ova moja dodatna kvalificiranja o »neegzaktosti« individualnog identificiranja popisnim ili dopunskim podacima, također, shvatiti kao neki moj atak na njega kao osobu ili na »njegov projekt«, a ne kao jedno razmišljanje o »fenomenu« vezanom uz popis i ustanovljenje broja žrtava, koje svatko, a ne samo M. S. treba imati u vidu, kad prilazi takovom poslu. Mislim, da bi bilo neprirodno i neprihvatljivo, da mi se oduzima pravo, da iznosim javno svoje mišljenje o problemu koji mi je dobro poznat i koji je od važnosti za svrsishodno istraživanje žrtava rata.

Osim toga što mi nije jasno, kako i na osnovi čega se može doći do čvrstog zaključka da su popisni rezultati iz 1964. »najpouzdanija osnova za daljnja istraživanja žrtava rata«, činjenica da oni nisu raspoloživi u Hrvatskoj, a neizvjesno je da li će nam ikad biti stavljeni na upotrebu traži odgovor, zašto se naglasak stavlja upravo na te nedostupne izvore?

Da je popis izvršen 1964. nepotpun i nepouzdan, može potvrditi i usporedba s mojim podacima: za borce i žrtve rat /dakle bez podataka za tzv. »kvislinge i kolaboracioniste«, jer oni u popisu 1964. nisu uključeni/ u tisućama:

	Popis 1964.	Moji podaci		
		U zemlji	U inozemstvu	Ukupno
Hrvatska	195	219	24	243
BiH	177	245	12	257
Jugoslavija	597	738	80	818

Gospodin Sobolevski navodi da je njegov projekt dosad identificirao više od 100 tisuća osoba, a on osobno je identificirao više od 30 tisuća. Međutim, poznato je da je popisom 1946. identificirano 140 tisuća žrtava, a popisom SUBNOR-a i mnogobrojnim monografijama oko 60 tisuća boraca, tj. već u 1988. u Hrvatskoj je bilo identificirano oko 200 tisuća osoba čiji broj je sadržan i u mom izračunavanju gubitaka. Dakle, u Vaše ANKETNE LISTE Vi još niste uključili sve ranije identificirane osobe, koje – naravno – treba odvojeno voditi, kako ne bi došlo do duplikacije identificiranih osoba i takvim krivim zbrajanjem do nekorektnog rezultata. A to se ne može postići bez unošenja svih identificiranih osoba u kompjuter, što dosad nije učinjeno. Dakle, za tih oko 200 tisuća već ranije identificiranih osoba, ne treba činiti novu identifikaciju, već nadopunu identifikacije, prema zahtjevima Vašeg Anketnog lista, a kako sam već naveo, tu dolazi – obzirom na veliki broj /28/ podataka – do velikih a, vjerojatno, i nepremostivih poteškoća, na kakve sam i sam naišao i to za daleko manji broj osobnih podataka.

Ovdje treba napomenuti, da sam i kod ranije identificiranih osoba naišao na duplikacije, zbog toga što su pojedina mjesta iskazana u dvije različite općine odnosno kotara /jedni su davali podatke za mjesta u okviru predratnih, drugi ratnih, a treći poslijeratnih granica/ – što sam napomenuo i djelomično ispravio /vidi »Opsesije i Megalomanije«, str. 201 i 202/.

Na osnovi mojih istraživanja došao sam do podatka, da je na teritoriju Republike Hrvatske u drugom svjetskom ratu izgubilo život oko 271 tisuća osoba, a to znači da je potrebno izvršiti još dodatnu identifikaciju za oko 70 tisuća osoba i to većinom onih koji su bili na strani NDH i koji ranije nisu bili

popisivani. Taj broj od 271 tisuću uključuje samo one koji su živjeli na teritoriju Hrvatske, a ako se hoće doći do podataka za zatočene i umorene u logorima /Jasenovcu i dr./, jamama i zatvorima onda istraživanja treba proširiti i na Srijem i BiH, jer su i iz tih područja dovedeni zatočnici.

Zbog svih navedenih poteškoća u ustanovljavanju ukupno izgubljenih života, koje sam naveo u ranijem »Osvrtu« i ovom sadašnjem napisu, smatram da se osobnom identifikacijom – što je potvrđeno i manjkavim popisnim rezultatima popisa vršenog 1964. – dakle samo 20 godina poslije rata – to manje mogućnosti postoje da ta metoda nakon 50 ili više godina dovede do potpunog obuhvata osoba koje su izgubile život u drugom svjetskom ratu, jer je u međuvremenu umro najveći broj meritornih svjedoka.

Stoga sam u prošlom »Osvrtu« detaljno predočio upotrebu standardne demografske statističke metode, koja se gotovo isključivo upotrebljava za izračunavanje demografskih gubitaka, koji sadržava i broj iseljenih, i broj smanjenja nataliteta i povećanja mortaliteta, uslijed ratnih prilika – koji su također vrlo važni društveni pokazatelji – da bi odbitkom istih od demografskog gubitka, došli do najvjerojatnijeg broja izgubljenih života. Pošto statistika evidentira podatke o vjeri odnosno nacionalnosti, to ona omogućava i ustanovljenje broja za pojedino područje, ne samo ukupno, već i po nacionalnostima, što je od velike važnosti. Naravno, kombinacija obih metoda, što sam ja i primijenio, može korisno upotpuniti jedna drugu, stoga vjerujem da su moji rezultati najpribližniji realnosti.

Problem broja Hrvata ubijenih po četnicima

Točno je da sam izvršio recenziju zaključnog izvještaja g. Sobolevskog pod naslovom: »Zločini četničkog pokreta u Hrvatskoj u drugom svjetskom ratu« i da nisam imao nikakve primjedbe na sadržaj, ali sam na sastanku u čitaonici kod rasprave iznio mišljenje, da je vrlo nizak broj Hrvata ubijenih po četnicima u drugom svjetskom ratu. Stoga sam predložio da se gubici Hrvata ocjene i za sve učesnike tj. »aktere rata«, a to su Nijemci, Talijani, ustaše /domobrani, četnici, partizani i NOV-a na kraju rata. Sutradan sam dao tabelu za Hrvatsku, BiH i ukupno, s tim da se podaci prouče i daju primjedbe. Bilo je uočeno da je brojka od 20 tisuća za četnike previsoka, ali se razmatranje cjelokupnog shematskog prikaza tek nakon proučavanja detaljnije moglo prodiskutirati, za što, izgleda, kasnije nije bilo interesa. Moja procjena se zasniva na slijedećem: U Hrvatskoj uključujući Srijem, ubijeno je ukupno 113 tisuća Hrvata, od toga Nijemci 12, Talijani 6, ustaše /domobrani 19, partizani 21, četnici 20 i NOV-a 35 tisuća iza rata. /Bleiburg i križni put/.

Navedene brojke nisam smatrao kao točne, već indikativne, koje zajedno odnosno ukupno daju sasvim drugu sliku od koga su stradali Hrvati. Poznato je da se najveći broj vojnih operacija odvijao u BiH, gdje su se na jednoj i na drugoj strani borili Hrvati iz Hrvatske, tj. kao ustaše i domobrani, ali i kao partizani. Tako su dalmatinski Hrvati kao učesnici bitaka na Neretvi i Sutjesci bili među onima koji su imali najveće gubitke. Vlado Strugar u »Jugoslavija u ratu 1941–45« /izd. Grafički zavod Beograd, 1975./ na str. 176 piše: »Draža Mihajlović se odazvao zahtjevu italijanske komande za pomoć, pa su četnički štabovi prikupili

19 tisuća ljudi i povelu na Neretvu«, a na str. 176: »Četničke jedinice su ozbiljno potučene i kod njih je nastalo rasulo. Od preko 20 tisuća četnika, koliko ih je do kraja bitke na Neretvu bilo usmereno, ostaće svega četvrtina«. Na str. 193 o bitki na Sutjesci, piše da je 4.000 četnika bilo pod komandom Talijana. Ne samo u ove dvije velike bitke nego i drugdje došlo je do borbi između četnika /iz BiH, Srbije i Crne Gore/ u BiH s Hrvatima iz Hrvatske, pa su tako i Hrvati od četnika pretrpjeli velike gubitke. Po mojim podacima iz Dalmacije poginulo je 19.100 boraca, od toga približno oko 14.500 Hrvata, od toga najveći broj u BiH.

Mislim, da iz prednjeg jasno proizlazi da Vaša tvrdnja, napisana pri dnu stranice 366: »Vi jako dobro znate, da kada se je razgovaralo o broju od prilike 3500 osoba, da je bila riječ samo o žrtvama četničkog terora izvršenog nad građanima Hrvatske, kako na području Hrvatske, *tako i izvan njega*« nije točna, jer da ste istraživali žrtve četničkog terora izvan područja Hrvatske, tj. u BiH i Srijemu, Vi bi došli do približno istog broja od oko 20 tisuća, pa Vas ta brojka ne bi sablažnjivala, i otpali bi svi Vaši izljevi bijesa i Vaša neshvatljiva i neumjesna molba: »molim samo jedno, a to je da me sutra ne optužite kako svojim istraživanjem želim umanjiti četničke zločine« i sve dalje što pišete na str. 368 što ste doživjeli od četnika!!

Ipak, nije mi jasno kako Vas nije sablažnjivala brojka od 19 tisuća ubijenih Hrvata sa strane ustaša i domobrana, već samo ona od 20 tisuća ubijenih od četnika!?

Ovim primjerom o stradalim Hrvatima iz Hrvatske u BiH, htio sam upozoriti, da je neophodno proširiti istraživanja na BiH i Srijem /gdje je izgubilo život pet tisuća Hrvata, među njima i dio iz Hrvatske/, jer sam ja i u svojim istraživanjima došao do zaključka da zbog ubijenih u Jasenovcu iz BiH i Srijema, te ubijenih Hrvata iz Hrvatske u BiH i Srijemu, moram proširiti istraživanja i na ta područja, da bih došao do potpunih rezultata. A zbog dokazivanja da je broj od 1,706.000 izgubljenih života u bivšoj Jugoslaviji u drugom svjetskom ratu, koji je prijavljen Međunarodnoj Reparacionoj komisiji u Parizu 1946. godine, netočan, morao sam svoja istraživanja proširiti i na cijelu Jugoslaviju.

Na kraju razmatranja ovog pitanja, želim naglasiti da nisam rekao niti mislim i sada, da treba čekati završetak svih spomenutih istraživanja, da bi se objavio napis: »Zločini četničkog pokreta u Hrvatskoj u drugom svjetskom ratu«, dapače, smatram da ta otkrića terora treba što prije objaviti, uz napomenu da ta istraživanja nisu konačna.

Moj poticaj za »okretanje« domovinskom ratu, izrečen je zbog toga što ste izjavili, da Vaš projekt nije predviđao poteškoće u istraživanju nastale zbog tog rata, ali i zbog objavljivanja u javnoj štampi krivih interpretacija sadašnjih ratnih događanja kao novih povijesnih »istina«. /Vidi časopis »Ljevica« br. 7 iz 1994. godine/.

Pogreške u mojim knjigama

U svom bijesu na mene, za koji nema nikakvog stvarnog osnova, jer moje argumentacije i razmatranja su principijelne i stvarne a ne osobne /upravljena »ad rem« a ne »ad hominen«/ g. Sobolevski se potrudio da nađe greške u mojim knjigama. Tako M. S. kaže: »Svaku knjigu, pa tako i navedenu Vašu /Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu/ uspoređujem s lijepom gra-

đevinom, koja se u cjelini doima veličanstvenom, dok se ne počne razlagati na svoje sastavnice«. M. S. uzima za primjer dvije općine:

1. *Općina Pag*: da sam naveo podatak od 189 ukupno poginulih, od toga 146 palih boraca i 43 druge žrtve, dok po njegovim podacima iz istog izvora /pisačom mašinom pisan rukopis priređen po Centru za Historiju Radničkog Pokreta i NOR-a, Rijeka 1988/, dok je po M. S.- ovim podacima ispravan broj ukupno 173, od čega borci 119, a žrtve 54 osobe. Iz tog rukopisa ja sam zabilježio broj boraca po mjestima ovako: Dinjiška 8, Kolan 9, Novalja 44, Pag 69, Poljana 3, Stara Novalja 7 i Vlašići 6 što daje ukupno 146 poginulih boraca, dok za druge žrtve imam zapisan samo ukupan broj od 43 osobe, dakle ukupno 189. Može li se pretpostaviti da sam ja namjerno unosio krive brojke iz stavljenog mi na raspolaganje rukopisa i zašto bih to činio? Kako je kasnije došlo do promjena brojeva, to bi trebao meni objasniti g. Sobolevski. Pošto za ukupan broj nije bila naznačena nacionalnost, to sam pretpostavio da je moglo među njima biti i poginulih 10 Srba, jer je na Pagu 1931. godine obitavalo 13 Srba. To može biti moja greška, ako na Pagu nije stradao nijedan Srbin.

2. *Općina Ogulin*: M. S. me pita odakle mi ideja da podijelim općinu Ogulin na tri dijela, a to je jednostavan razlog, jer sam za svaku imao posebnu publikaciju. Vi sami kasnije navodite te posebne publikacije za Plašćansku dolinu i Partizansku Drežnicu. Odakle ste Vi došli do 1.464 ukupno poginulih, dok sam je našao ukupan zbir 1.372 i ostalih šest pojedinačnih brojeva daje zbir od 1.372. Ja nemam običaj da kontroliram zbir jedne publikacije, jer se ispravak može samo onda učiniti, gdje je tiskarska greška, tj. da li je u pojedinačnim brojevima ili u zbiru. Zato ja uzimam zbirne brojeve kako su iskazani. Vi na stranicama 369 i 370 pišete što sam sve trebao poduzeti da dođem do ispravnih rezultata. Iz slijedećeg sadržaja mog dopisa upravljenog Vama 9. ožujka 1988. možete vidjeti, da sam bio u velikoj nedoumici koje od objavljenih publikacija – koje u dopisu navodim – su ispravne, jer sam pretpostavljao da Vi za područje Vašeg centra imate sredene podatke. A kontradikcije su se pojavljivale i u publikacijama Vašeg centra, što se vidi iz sadržaja mog dopisa:

Ing. VLADIMIR ŽERJAVIĆ
Bukovačka cesta 90
41000 ZAGREB
Zagreb, 9. ožujka 1988.

Drug Mihael Sobolevski
Drug Ivo Kovačić

CENTAR ZA HISTORIJU RADNIČKOG POKRETA I NOR-a
ISTRE, HRV. PRIMORJA I GORSKOG KOTARA – RIJEKA

Po preporuci drugarice Fikrete i Dr. Ivana Jelića, slobodan sam se obratiti Vama za neka objašnjenja o podacima ljudskih žrtava na teritoriju Zajednice Općina Rijeka koje su nastale u toku drugog svjetskog rata. Ja naime, radim studiju kako o demografskim, tako i o stvarnim gubicima boraca i žrtava rata i

već sam prikupio i sistematizirao sve raspoložive podatke sa područja SR Hrvatske, a dijelom i za ostale republike i pokrajine.

Veliki problem mi čine podaci za jedno područje iz raznih izvora, kad su brojke različite. Moji prikupljeni podaci su slijedeći:

1. ČABARSKI KRAJ

Iz knjige ČABARSKI KRAJ u Radn. Pokr. i NOR-u 41–45:

	Borci	Žrtve fašističkog terora	
Čabar	42	65	
Gerovo	87	27	
Plešće	34	–	
Prezid	63	26	
Tršće	48	28	
Ukupno:	274	146	420

Tu, očito, nisu uključene žrtve poginulih u logoru Kampor, koje opisuje Ivo Kovačić u: Koncentracioni logor Kampor na Rabu 1942–43, već je smao prikazana slika groblja i spomenuta brojka od 349. Ja smatram da njih treba pribrojiti. Međutim, zbunjuje me jedna rečenica na str. 277 koja kaže: »Prema podacima Kot. NOO-a Čabar iz sredine veljače 1945., kotar je u razdoblju od 1941/4 izgubio 1731 radnika, 73 zemljoradnika, 27 obrtnika, 30 trgovaca i 32 intelektualca«. Dali su ova odseljena lica s tog teritorija ili su to poginuli?

Naime, prema podacima popisa žrtava po Zemaljskoj Komisiji 1946 god. /Arhiv Hrvatske Guz 2624/91–45 za kotar Čabar su: Čabar 166, Gerovo 144, Plešće 80, Prezid 118, Smrečje 62, Tršće 270 i ostali 180, t.j. ukupno 1.024 žrtava faš. terora, što je duplo više nego bi se dobilo zbrajanjem 146 i 349 iz gornja dva izvora.

2. OPĆINA OGULIN

Iz Ustaničke Iskre podatak je /str. 313/ 1.080 boraca i 3.850 žrtava i smatram da je to za cijelo područje općine odnosno bivšeg kotara. Drugi podaci su slijedeći:

Arhiv Karlovac	Borci	Žrtve
Drenčica	255	609
Plašćanska dolina	298	1.074
Dok zemlj. komisija 1946. (bez gor. 2 podr.) daje		2.743
Zbir	553	4.426
Razlika	–527	+576

To znači da bi ostalo područje /bez Drežnice i Pl. Dol./ imalo 527 boraca, ali premalo žrtava, t.j. 2.167, a ne 2.743 kako daje Zem. Kom.

Još imam podatak iz knjige M. Sobolevski i Magdić: Ogulin u radničkom pokretu iz 1971., gdje piše da Ogulin ima gubitke: 87 boraca, 284 ŽFT i 104 ŽR, što ja smatram mora se odnositi samo na područje *mjesta* Ogulin?

Podaci, sa kojima raspolazem za ostala područje su slijedeći: Zemaljska Komisija: Vrbovsko 273, Delnice 485, Fužine 194 ŽFT pokraj onih 2.743 za Ogulin i 1.024 za Čabar, a od tih su umrli u logoru: Vrbovsko 40, Delnice 180, Fužine 18. Ogulin 650 i Čabar 310.

Za Hrvatsko Primorje podaci iz Arhiva Hrvatske Guz 2624-7-7-8. Novi 622, Crikvenica 320 /logori 40/ Kastav 89 /26, krk 507 /19/ Pag 42 /29/, Rab 33 /17/, Senj ima dva broja: 138 i 174 /9/ i Sušak 969 /474/.

Za Oblast Istra /Guz 2624/54-45/ daje ukupne gubitke 5.711 logori i 1.372 po mjestima: Labin 514, Pazin 968, Motovun 390, Buje 238, Čepić 508, Rovinj 324, Cres 32, Tinjan 346, Lošinj 40, Vodnjan 476, Žminj 716, Poreč 298, Kras 325, Buzet 193, Opatija 396 i Rijeka 342, sve žrtve faš. terora.

Za Istru Krčki zbornik /7/ navodi gubitke 5.000 boraca i 5.802 osoba civilnih.

Za poginule *borce* imam još ove podatke: Ustaničke Iskre: Delnice 520, Crikvenica 700 i Krk 354. VINODOLSKI ZBORNIK daje broj pog. boraca 685, a Bribir u NOR-u. u 85. Za Rab Ust. Iskre daje 120, a Monografija Rab 158. Za *žrtve* rata su ovi podaci:

	Ust. iskre	Zem. komisija
Crikvenica	120	320 i Novi 622 (Bribir 521) (Vinodol. Zbornik 100)
Rab	141	33
Krk	135	507 (samo Punat 455)

Pretpostavljam da i Vaš Centar dalje istražuje ove podatke i da je, vjerojatno, prikupio i više od gornjih podataka. Međutim, iz prednjeg se vidi da su podaci različiti iz raznih izvora i da bi bilo dobro da se oni analiziraju i utvrdi njihova barem približna točnost, jer smatram da je to neophodno kako za javnost tako i za našu historiju.

Zahvaljujem Vam unaprijed na Vašoj suradnji i ostaje sa poštovanjem«

Na taj moj dopis od Vas nikad nisam dobio odgovor iako sam tri puta dolazio u Vaš ured. Zato sam bio prisiljen sam dopisom tražiti podatke od:

	Datum mog pisma	Datum odgovora
Centra za kulturu Senj	18. 3. 1988.	24. 5. 1988.
Muzeja zbirke NOR-a Crikv.	18. 3. 1988.	4. 4. 1988.
Saveza Boraca NOR-a Delnice	18. 3. 1988.	25. 3. 1988.
Saveza Boraca NOR-a Čabar	29. 3. 1988.	1. 4. 1988.

Vi sada tvrdite da raspolazete sa svim podacima za područje Centra Rijeka, ali je očito da 1988. s njima niste raspolagali. Međutim, ja sam trebao te podatke tada, kako bih mogao kompletirati publikaciju za štampu. Možda se Vaši sadašnji podaci razlikuju od onih objavljenih u mojoj knjizi, ali treba imati u vidu, da sam ukupne zbirne podatke objavio u tisućama, to manje razlike nisu od važnosti, za ukupan rezultat. Uostalom, u zaključku moje knjige sam napisao: »Dakako, daleko sam od pomisli da su prezentirani podaci i rezultati apsolutno točni, jer to – vjerojatno – nikada i nitko neće uspjeti postići, ali vjerujem da je ovom studijom približno utvrđen red veličina pojedinih strukturalnih elemenata, kako demografskih tako i ratnih gubitaka, kako za zemlju u cjelini, za republike i pokrajine i za narode i narodnosti. Daljnja istraživanja će svakako dovesti do izvjesnih korekcija naviše i naniže kod pojedinih elemenata, ali se one mogu kretati u okviru desetina tisuća, a ne u stotinama tisuća ili pak milijunima«.

Kao što je poznato na temelju mojih izračuna, ukupni gubici stanovništva bivše Jugoslavije u drugom svjetskom ratu iznose 1,027.000, dok je Međunarodnoj reparacionoj komisiji u Parizu 1946. prijavljen gubitak od 1,706.000.

Pretpostavljam da makar uvidate, da je bilo neophodno da se takva publikacija objavi, zbog tenzije koje su nastajale mnogobrojnim izjavama u javnoj štampi, da je u Jasenovcu ubijeno 500, 600, 700, milijun, pa i preko milijuna. Ali to se ne bi moglo zaključiti iz onoga što kažete na str. 368. »Kada je riječ o ljudskim gubicima Hrvatske u drugom svjetskom ratu, ja ću to moći iznijeti u cijelosti kada završim svoj projekt, a drugim područjima bivše Jugoslavije se ne bavim«, a to je pogrešno, jer – kako sam i ranije rekao istraživanja u BiH i Srijemu su potrebna da bi se dobilo podatke o stradalima iz Hrvatske. Naime, Vi na istoj strani među inim kažete: »bilo bi svrsishodnije da se svi zajedno založimo kako pronaći što kvalitetnije mlade istraživače, koji bi bili spremni da se uključe u ovaj rad i nastave ga u budućnosti kada nas više ne bude«. Znači, predviđate, da će taj Vaš projekt završiti tek nakon nekoliko decenija! Također, kažete da ćete točan broj žrtava i ocjenu ispravnosti mog izračunavanja dati tek kad se završi Vaš projekt! A pri dnu str. 365 kažete: »Zalažući se za cjelovitu istinu o stvarnim ljudskim gubicima Hrvatske u drugom svjetskom ratu, ujedno se borim i protiv onih teorija i radova i njihovih nosilaca koji se upinju u dokazivanju genocidnosti hrvatskog naroda u drugom svjetskom ratu. I napose onima koji ove izmišljene »činjenice« iz prošlosti žele imati kao opravdanje za sadašnju srpsku agresiju na svoju domovinu Hrvatsku. Jer za ideale hrvatske države darovao je moju otac život u drugom svjetskom ratu«!! Svako poštovanje Vašem ocu, ali Vaša rezoniranja, planovi i logika su u potpunom raskoraku! Naime, tek nakon nekoliko decenija, kad se završi Vaš projekt, Vi želite dokazati Miloševiću da nije imao opravdanja da izvrši agresiju na Hrvatsku, jer hrvatski narod u drugom svjetskom ratu nije bio genocidan!! Na ovakvom planu mogu Vam samo

čestitati! Time ujedno kažete, da sam ja preuranio s objavljivanjem rezultata mojih istraživanja a i o ispravnosti rezultata mojih istraživanja moći ćete dati sud, kad se projekt završi! Zasad ste samo naveli neke od grešaka, a čitaoci sami mogu vidjeti kakva je njihova vrijednost.

Međutim, uopće nije točno da sam od Vas tražio ocjenu mog istraživanja i rezultata. Ja sam, naime, u recenziji Vašeg napisa »Prešućena istina...« dao primjedbu na ono što ste napisali na str. 24: »Rezerve prema ekstremnom broju nastradalih osoba u Jasenovačkom logoru istakli su i drugi /misli se na dr. Tuđmana i Bušića/ hrvatski znanstvenici, među kojima dr. Ivan Jelić, dr. Ljubo Boban i Vladimir Žerjavić«, za koju sam rekao, da ja nisam istakao samo »rezerve« prema broju žrtava u Jasenovcu, jer sam ja i *izračunavao* žrtve i to ne samo za Jasenovac već i cijelu Jugoslaviju. Moji neprežaljivi osobni prijatelji dr. Jelić i dr. Boban nisu vršili ta izračunavanja. Dr. Jelić mi je u mom izračunavanju bio od najveće pomoći, posebno u izvorima podataka i iz svoje osobne biblioteke, a i u konzultacijama o problemima na koje sam naišao. Koristim ovu priliku da kažem da sam neizmjereno zahvalan na toj njegovoj suradnji. Dr. Ljubo Boban, je svojim mnogobrojnim ukazivanjem na nelogičnosti i apsurdnosti objavljivanja broja žrtava u Jasenovcu, koje se razlikuju stotinama tisuća, upravo bio jedan od podstreka da sam se prihvatio ogromnog i složenog posla tj. izračunavanja žrtava drugog svjetskog rata, kojeg se – nažalost – nitko drugi tada /1986–1988/ nije usudio prihvatiti.

Nakon što je g. Sobolevski u svom objavljenom članku »Prešućena istina« ignorirao moju primjedbu iznesenu u mojoj recenziji, bilo mi je jasno da g. Sobolevski ima svoje posebno mišljenje o mojim istraživanjima i rezultatima, što je on i učinio ovim riječima: »Svaku knjigu, pa tako i navedenu vašu /Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu/ uspoređujem s lijepom građevinom, koja se u cjelini dotma veličanstvenom, dok se ne počne razlagati na svoje sastavnice«! Ja sam predmjevao takvu ocjenu mog rada sa strane g. Sobolevskog, pa sam mu zahvalan da ju je konačno i javno iznio.

Ja sam prije nekoliko godina, još dok je direktor bila dr. Zorica Stipetić, predao moju knjigu Institutu s tim da se nastavi istraživanje i dopunjava i ispravlja iskazane rezultate. Dakle, nisam mislio da je ona veličanstvena i nepogrešiva.

Na kraju se želim osvrnuti na zadnje dvije rečenice g. Sobolevskog u napisu »Pogrešno istrčavanje...« To prije što ste unaprijed na neuspjeh osudili jedan projekt ne poznavajući njegove dosadašnje rezultate i ne pričekavši njegovu realizaciju. Na taj način, svjesno ili nesvjesno, uvrstili ste se u one pojedince, među kojima su i neki povjesničari, koji onemogućavaju objavljivanje pojedinih rezultata s projekta. Oni bi željeli da hrvatska povijest bude onakva kako je oni zamišljaju, a ne kakva je doista bila«.

U prvom redu, trebalo bi upitati g. Sobolevskog, zašto on forsira objavljivanje nepotpuna istraživanja o teroru četnika nad Hrvatima i mene tako oštro osuđuje iako sam ja samo ukazao i dokazao, da je to istraživanje nepotpuno, što mislim da je nužno da se u javnoj objavi to jasno i naznači. A što se tiče objavljivanja tog članka, ja nisam osoba koja o tome odlučuje. S druge strane, on ne želi i čak smatra pogrešnim što sam ja objavio rezultate ukupnih gubitaka stanovništva bivše Jugoslavije, republika i pokrajina, Jasenovca, Bleiburga itd., jer još nije provjerena njihova ispravnost. I smatra, da će se to moći učiniti tek

kad on završi svoj projekt, za koji predviđa još desetljeće rada! Ako bi se njegov projekt završio i za deset godina, a u međuvremenu se završi domovinski rat, i međunarodna zajednica na osnovi potpuno izmišljenih genocidnih djela Hrvata nad Srbima, iskroji nama i granice, suverenost i nezavisnost cijele naše domovine, a to se može dogoditi već ove godine, barem takva je namjera nama nenaklonjenih i neinformiranih državnika pojedinih odlučujućih država. Ovdje moram iznijeti, što nisam dosad imao namjeru iznijeti u javnosti, da mi je jedan visoki diplomat nama inače nenaklonjene zemlje, kad sam mu mojom knjigom, knjigom dr. Kočovića i drugim službenim dokumentima izdanim po bivšim jugoslavenskim organima, dokazao da je broj od 1,7 milijuna gubitaka stanovništva netočan i da je u Jasenovcu umoreno manje od 100 tisuća ljudi, izjavio: »Da to moja zemlja i druge koje odlučuju o razrješenju tzv. 'jugoslavenske krize', znaju, ne bi ni došlo do sadašnjeg rata«! Jer upravo srpsko dokazivanje, da su Hrvati ubili milijun Srba – što su vrlo uspješno, zahvaljujući svojoj propagandi, u svijetu uspjeli nametnuti kao istinu, dozvoljava se Miloševiću da ostvari svoju zaštitu za sve Srbe u bivšoj Jugoslaviji! A mi smo na polju inozemne propagande izgubili bitku, a možda i sam rat, jer nismo istom mjerom i istom upornošću pobijali srpsku lažnu propagandu. Nažalost, proteklih šest godina ostao sam usamljen u toj borbi i tek se sada namjerava ta propaganda proširiti u većoj mjeri u svijetu. I sad mi još Sobolevski pripisuje »da ja želim da hrvatska povijest bude onakva kakvu ja želim, a ne kakva je doista bila«!?! Što ja činim i što želim to se vidi iz mojih mnogobrojnih napisa u javnoj štampi, ali ne vidim da će njegov projekt za sadašnje naše prilike biti od bilo kakve koristi. G. Sobolevski i njegova grupa smatra da je svaki savjet sa strane ne samo nepotreban, nego i štetan jer samo oni znaju kako treba postupati sa istraživanjem i objavljivanjem žrtava drugog svjetskog rata!

Čak mi se pripisuje da sam učinio »veliku« grešku, jer sam navodno ispustio unijeti podatak za »kotar« Veljun. G. Sobolevski i oni koji mi to pripisuju, morali bi znati da je Veljun kod popisa 1931. bio u općini Slunj i da zbog toga tj. kretanja stanovništva do 1948. treba Veljun ostaviti u općini Slunj. Uostalom, da su se potrudili pogledati u mojoj knjizi pod D.I.24. mogli su vidjeti da tamo piše: »Kotar Slunj i kotar Veljun u NOR-u i socijalističkoj izgradnji, Historijski arhiv Karlovac 1988«. Dakle, grešku ne činim ja nego oni koji mi je pripisuju!

Nadam se da će g. Sobolevski, konačno, uvidjeti gdje i u čemu je greška kad je u pitanju istraživanje i objavljivanje rezultata žrtava drugog svjetskog rata.

S U M M A R Y

THERE IS NO QUESTION OF A MISTAKEN JUMPING THE GUN BUT THE EXAMINATION OF THE POSSIBILITY TO STUDY THE SECOND WORLD WAR VICTIMS

This is a reply to the Sobolevski's critique published in the previous issue of the Journal. The author continues to suspect the wisdom of the methodology of personal identification in order to establish the exact number of war victims and urges publication of all available data, so that the Serb propaganda of increasing war victims can be refuted.